

Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid

Marju Lauristin

Olukorras, kus viiendik Eesti kodanikkonnast, kellel põhiseaduse järgi on õigus koos eestlastega teostada kõrgemat võimu Eesti riigis, kuulub venekeelse elanikkonna hulka, on aeg küsida, kas Eesti kodakondsus, mida liberaalse demokraatia põhimõtete järgi tuleks käsitleda kui üksikisikut ja riiki ühendavat lepingulist suhet, võiks olla see jõud, mis rahvustevahelise barjääri ületamise ja ühise 'Eesti riigirahva' ehk natsiooni kujunemise võimalikuks teeb?

Kui vaadelda, millised on olulisimad erinevused Eesti kodanike ja venekeelse elanikkonna ülejäänud poole vahel, torkavad silma noorte ja haritumate suurem osakaal Eesti kodakondsust omavate mitte-eestlaste seas ning nende parem eesti- ja võõrkeele oskus (vt tabel 1).

Tabel 1. Erineva kodakondsusega venekeelsete vastajate iseloomustus

		Venekeelsed vastajad kodakondsuse järgi			
		Kokku	Eesti kodanik	Venemaa	Kodakondsuseta
		Col %	Col %	Col %	Col %
Vanus	Noored (alla 30)	26	37	7	22
	Keskealised (30-49)	37	38	25	48
	Vanemad (üle 50)	37	25	67	31
Haridus	Põhiharidus ja vähem	29	27	34	32
	Keskharidus	54	51	53	60
	Kõrgharidus	16	22	13	9
Sugu	Mees	47	46	52	47
	Naine	53	54	48	53
Eesti keele oskus	Üldse ei oska	19	10	42	17
	Veidike oskab	49	34	53	75
	Oskab hästi	32	57	5	8
Inglise keel	Üldse ei oska	47	31	72	56
	Veidi oskab	38	45	23	40
	Oskab hästi	15	24	5	4
Eestis sündinud		56	75	18	58
Vanemad Eestis sündinud		29	59	10	28
Kihnikuuluvus	Alla keskmise (1-4)	43	35	55	49
	Keskmine (5-6)	44	45	38	43
	Üle keskmise (7-10)	13	20	7	8

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Kodakondsuse omamine, mida formaalselt on käsitletud kui ainult poliitilist institutsiooni, millest sõltub vaid valimisõigus ning võimalus kitsalt piiritletud riigiametites töötada, on tegelikkuses kujunenud üheks kõige olulisemaks mitte-eestlaste sisemist eristumist peegeldavaks kategooriaks, mis avaldub nii sotsiaalsetes suhetes kui ka tööturul. Ka Monitoring 2008 näitas, et mitte-eestlastest Eesti

kodanike majanduslikud võimalused ja käitumine tööturul erineb oluliselt oma rahvuskaslastest. Selgub näiteks, et mitte-eestlastest kodanikud ei erine oma konkurentsivõimelt eestlastest, olles mõnes punktis veidi edukamadki: nende seas on eestlastega võrdsel määral ettevõtjaid ja juhte, nad on valmis täitma kõrgeid keeleoskust nõudeid, nad on kindlad oma võimes leida tööd nii Eestis kui välismaal, nende palgaootus on kõrgem eestlaste keskmisest (vt tabel 2).

Tabel 2 Erineva rahvuse ja kodakondsusega inimeste seisund tööturul

		Kodakondsussuhe				
		Eesti kodanik, eestlane	Eesti kodanik, teine rahvus	Kodakondsuseta	Vene kodanik	
Mis on Teie põhitegevus?	Töötaja	58	56	58	47	
	Ettevõtja	7	8	5	1	
	Õppur	13	19	8	3	
	Mittetöötav	21	18	29	50	
Kellena Te praegu töötate? Millist tööd teete?	Tööline	37	36	56	58	
	Teenindaja, kontoritöötaja	28	25	27	28	
	Spetsialist, juht	36	39	17	14	
Kui Te otsiksite tööd, kas nõustuksite sellise tööga, mis eeldab ...Teie haridustasemest madalamat haridustaset?	Jah	55	50	69	62	
	Ei	45	50	31	38	
... head teiste keelte oskust peale emakeele?	Jah	35	37	11	9	
	Ei	65	63	89	91	
Kui Te otsiksite tööd, millist palka Te küsiksite?	Kuni 2 alampalka	16	13	22	30	
	2-4 alampalka	60	50	48	46	
	Üle 4 alampalga	19	32	25	16	
Kui Te otsiksite tööd, kas arvate, et leiaksite töökoha ... Eestis	Kindlasti jah	42	36	23	19	
	Tõenäoliselt jah	40	46	54	35	
	Tõenäoliselt mitte	10	11	12	23	
	Kindlasti mitte	4	3	3	17	
	Raske öelda	5	5	8	6	
	... välismaal	Kindlasti jah	14	17	15	11
		Tõenäoliselt jah	33	45	38	26
		Tõenäoliselt mitte	20	16	17	29
		Kindlasti mitte	21	8	15	22
		Raske öelda	11	14	16	13

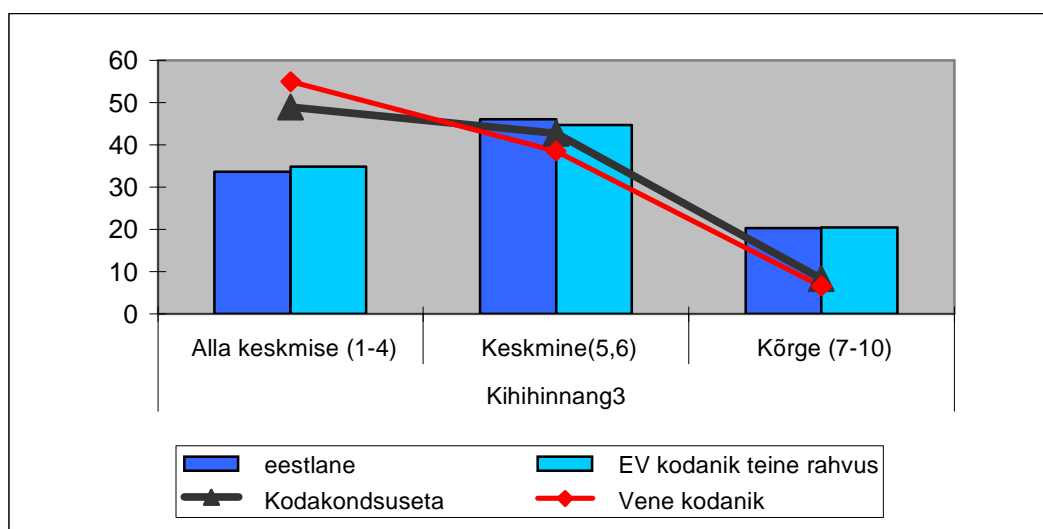
Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Eesti kodanikkonna kasv venekeelse elanikkonna seas on nähtus, mida oleks uuringute andmetest lähtudes vale siduda ainult poliitilise valiku tegemisega Eesti riigi kasuks. Nagu ülalpool nägime, on Eesti kodakondsus seotud venekeelse elanikkonna sotsiaalmajandusliku kihistumisega, erinevate karjäärivõimalustega ja valikutega tööturul. Kuid selle taga on hoopis laiem nähtuste ring: toimetulekuvõime muutustega, edukus kohanemisel uue sotsiaalse keskkonnaga, kõrgem enesehinnang

ning suurem ambitsioonikus. Võime väita, et Eesti kodakondsuse omandamine on suurel määral omalaadne 'sotsiaalne investering', oma sotsiaalse kapitali suurendamisele suunatud käitumisstrateegia. Seetõttu on Eesti kodakondsuse omandamine seotud mitte ainult ja isegi mitte niivõrd poliitiliste, kui sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste ja väärtustega. Sellisena on Eesti kodakondsuse omandamisel olulisel kohal sotsiaalsed motivaatorid: ümbruskonna hoiakud, tunnustus, usaldus.

1. Sotsiaalne enesehinnang ja ühiskondlikud hoiakud

Võrreldes erineva kodakondsusega vastanute kihihinnanguid, on nähtav kodakondsuse seos sotsiaalse staatusega: kõige madalamalt hindavad oma kihtikuuluvuste Venemaa kodanikud, nendega sarnaselt on suur end alamkihtidesse määratlejate osakaal nn hallipassimeeste/naiste hulgas. Seevastu Eesti kodakondsusega muulaste enesepositsioneerimine on väga sarnane eestlaste omale ning nende seas on end keskmisest kõrgemale ühiskondlikule redelipulgale asetanute osakaal tunduvalt kõrgem kui mittekodanikel (vt joonis 1).

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Joonis 1. Eestlaste ja teistest rahvustest Eesti kodanike kihihinnangu võrdlus mittekodanikega (vastava kihihinnangu andnute % kodakondsusrühmast).

Samuti, nagu eespool on sotsiaalmajanduslikke võimalusi ja rahulolu analüüsid näidanud Trumm ja Kasearu, **iseloomustab kodanikke tunduvalt suurem sotsiaalne enesekindlus:** nad vaatavad optimistlikumalt tulevikku, ei tunne end ühiskonnas alaväärsena ning on valmis oma huve kaitsma, samas kui mittekodanike seas valitsevad pigem tõrjutus, alaväärsus ja passiivsus. Võrreldes eestlaste ning erineva kodakondsusega teiste rahvuste esindajate hinnanguid oma pädevusele ja mõjukusele ühiskonnas kaasa rääkimisel, on eestlaste ja teistest rahvustest Eesti kodanike veendumus oma pädevuses ja mõjukuses väga sarnane ning suhteliselt positiivsem, võrreldes kodakondsuseta inimeste ja Vene kodanike täiesti negatiivsete hoiakutega (vt tabel 3).

Tabel 3. Erinevast rahvusest ja erineva kodakondsusega vastajate hinnangud oma ühiskondlikule mõjukusele ja pädevusele

	Eesti keeles vastajad	Kokku	Vene keeles vastajad		Kodakondsuseta
			Eesti kodanikud	Vene kodanikud	
Nõustub, et asjade käik riigis sõltub rahvast, st ka temast	42	25	33	19	11
Arwab. et suudab mõjutada ühiskonda	38	24	29	17	16
Arwab, et suudab kaitsta oma huve	80	51	62	37	44
Arwab, et on poliitikas piisavalt pädev	28	26	31	21	17

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

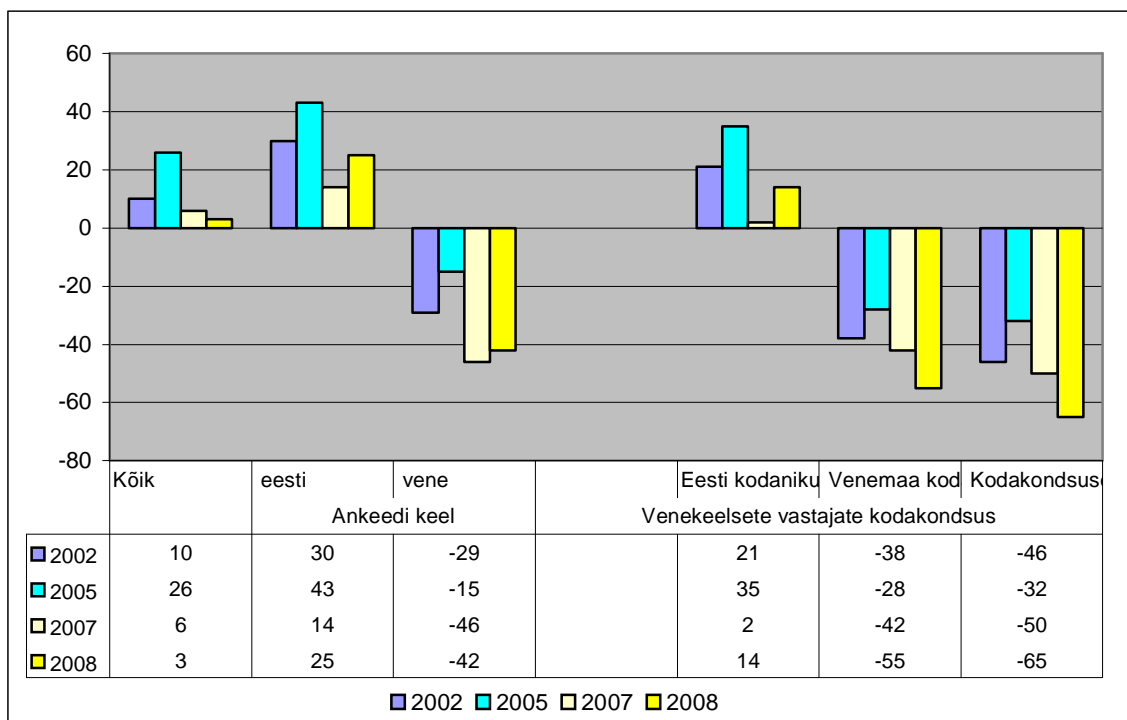
Lähtuvalt nende kõrgemast sotsiaalsest enesehinnangust, on ootuspärane ka mitte-eestlastest kodanike suurem optimism ja positiivsem hoiak Eesti ühiskonnas toimuvate muutuste suhtes, võrreldes mittekodanikega :

Tabel 4: Erinevast rahvusest ja erineva kodakondsusega vastajate hinnangud Eestis toimuvatele muutustele ja tulevikuarengutele (% rühmast)

	Eestikeelsed vastajad	Kokku	Venekeelsed vastajad		Kodakondsuseta
			Eesti kodanikud	Venemaa kodanikud	
Hindab muutusi positiivselt	62	29	39	22	18
Usub, et elu Eestis liigub paremuse poole	39	17	21	12	14
Vaatab lootustega tulevikku	80	71	80	57	64

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Vaadeldes seda, kuidas on aastatel 2002-2008 muutunud eestlaste ning mitte-eestlaste erineva kodakondsus-staatusega rühmade seas Eesti ühiskondlikule arengule antud positiivsete ja negatiivsete hinnangute saldo, on selgesti näha diferentseerumine kodanike ja mittekodanike hinnangutes: kodanike seas on sarnaselt eestlastega hinnangute saldo jätkuvalt positiivne (tagasilöögiga 2007. aastal), samas kui mittekodanike seas on domineerinud negatiivne suhtumine. Pärast 2007. aasta aprillikriisi, mis muutis kõigi rühmade hinnanguid pessimistlikumaks, on nii eestlaste kui ka venekeelse taustaga Eesti kodanike seas ühiskondlike hinnangute positiivne saldo 2008. aastal taas suurenenud, seevastu mittekodanike hulgas on pessimism veelgi süvenenud (vt joonis 2).

Allikad: 2002: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2005: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvusvahelised & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõjuri kriisi', Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitoring

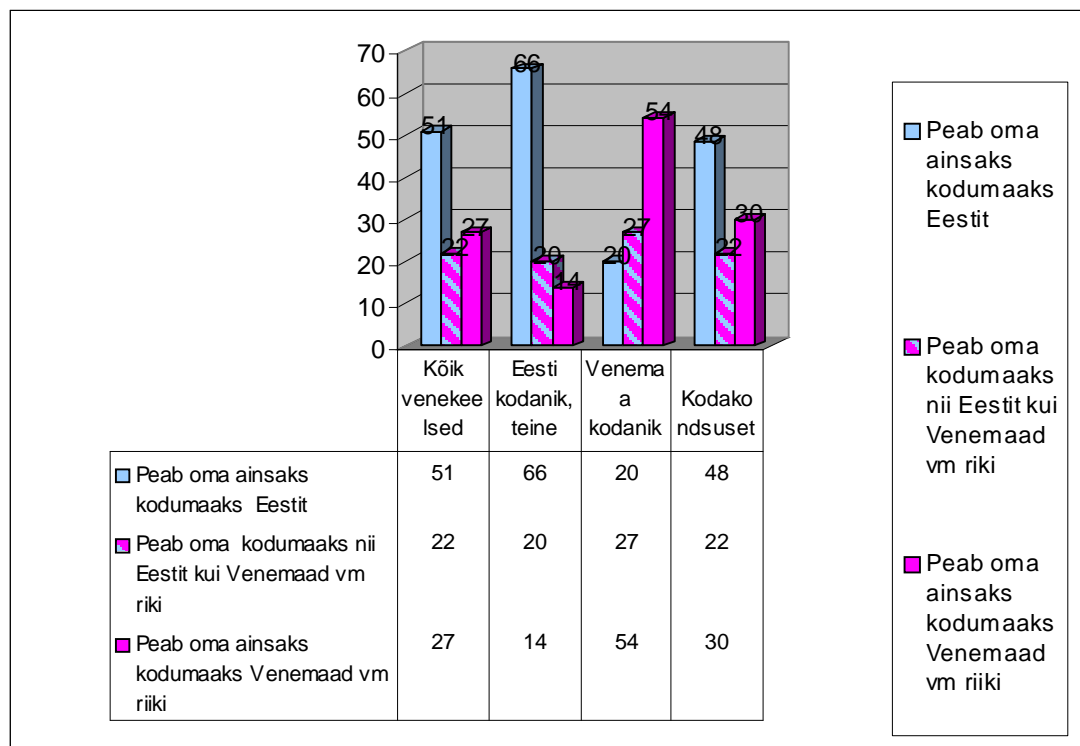
Joonis 2. Positiivselt ja kas negatiivselt või ambivalentset mutusut hindavute vastajute osakaalu saldo eesti- ja venekeelsete vastajute ning erineva kodakondusega venekeelsete vastajute seas (%) 2002-2008

2. Kodanike ja mittekodanike emotsionaalne seotus Eestiga

Palju vaidlusi on eestlaste seas tekitanud küsimus, kuivõrd üldse on venekeelsed Eesti kodanikud end sisuliselt Eestiga sidunud, kas nad tunnevad mittekodanikega võrreldes rohkem, et Eesti ja mitte Venemaa on nende tõeline kodumaa. Mõningase aimu sellest annavad venekeelsete vastajute vastused küsimusele: 'Milline riik on Teie kodumaa?' (vt joonis 3). Selgus, et Eestit peavad oma ainukeseks kodumaaks mitte üksnes kaks kolmandikku teistest rahvustest Eesti kodanikke, vaid ka ligilähedaselt pooled kodakondsuseta muulastest. Keskeltläbi veerand muulastest peab aga oma ainsaks kodumaaks Venemaad, sealhulgas ka 14% neist, kellel on Eesti kodakondsus: nende ca kolmekümne tuhande kodaniku jaoks on Eesti pass taskus on ilmselt tõesti ainult reisidokument. Ootuspäraselt on üle poolte Venemaa kodanikest kõhklemata nimetanud Venemaad oma ainsa kodumaana. Kuid isegi Vene kodanike seas on viiendiku jaoks siiski Eesti nende ainuke kodumaa (võib oletada, et Vene kodakondsus on neile pigem ärilise kui identiteeti mõjutava tähendusega). Seega võib tõdeda, et Eesti umbes neljasajast tuhandest vene rahvusest püsielanikust on sõna täielikus mõttes 'eestivenelased', st end Eestiga kui oma ainsa kodumaaga täielikult samastunud ainult pooled. Nii öelda jagatud kodumaatunne, nii Eesti kui muu riigi tunnetamine kodumaana (Kymlicka järgi võiksime seda nimetada 'mitmekultuuriliseks kodanikutundeks', vt Kymlicka 1995: 178) on omane veerandile

Eestis elavatest muulastest, sealhulgas ka viiendikule Eesti kodakondsust omavatest mitte-eestlastest.

Kuid eriti mõtlemapanev fakt, et ligi veerand, ehk sada kümme tuhat Eestis elavat venelast, ei tunneta Eestit üldse oma kodumaana, vaid on oma hinges ainult Venemaaga seotud.

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Joonis 3. Milline riik on kodumaa? (% vastajarühmast)

Muidugi ei näita ainult ühe riigi oma kodumaaks tunnistamine veel kuigi sügavalt inimese emotsionaalset seotust selle maaga. Allpool esitame võrdlevalt eestlaste, Eesti kodanike, kodakondsuseta isikute ning Venemaa kodanike Eestisse suhtumist peegeldavad andmed, millest tulenevalt võime väita, et Eesti kodakondsuse omandanud inimesed tunnevad tunduvalt tugevamat psühholoogilist seotust Eesti riigiga kui mittekodanikud. Samas on oluline märgata, et ka teatud osa mittekodanikest ning Venemaa kodanikest väljendab küllalt tugevat emotsionaalset ja kognitiivset seost Eestiga. Siin näeme tõepoolest kodanike ja mittekodanike suurima eristajana kodanike poliitilist kuuluvustunnet: enda tajumist osana Eesti rahvast, kellele kuulub Põhiseaduse järgi kõrgeima võimu teostamise õigus (vt tabel 5).

Tabel 5. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate hoiakud Eesti suhtes

	Eestlane	EV kodanik, teine rahvus	Kodakondsuseta	Vene kodanik
Eesti kõige kodusem maailmas	92	75	67	65
Uhke tunne Eesti lippu nähes	94	48	32	20
Hästi informeeritud Eestis toimuvast	87	76	66	67
Tunneb end osana Eesti rahvast	92	67	33	42

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Nagu näitab 2008. ja 2007. aasta küsitlustulemuste võrdlus, on aga just see kuuluvustunne väga haavatav. Väga murettekitav on viimase aasta jooksul toimunud suur langus end põhiseaduslikus mõttes Eesti rahva liikmena, so riigivõimu kandajana tundmises: isegi eestlaste seas on see vähenenud 2007. aastaga võrreldes 7 protsendipunkti võrra, venekeelses elanikkonnas aga tervenisti 16 protsendipunkti võrra, seejuures venekeelsete Eesti kodanike seas on see kukkunud 80 protsendilt 67 peale (vt tabel 6).

Tabel 6. Vastused küsimusele: Kas tunnete end Eesti rahva liikmena Põhiseaduse mõttes?

		Eestlased	Kõik	Venekeelsed vastajad		Kodakon dsuseta
				Eesti kodanikud	Vene kodanikud	
Jah	2005	99	74	-	-	-
	2007	99	68	80	54	59
	2008	92	52	67	42	34
Ei	2005	0	22	-	-	-
	2007	0	17	9	26	24
	2008	4	31	20	38	42
Ei oska öelda	2005	1	4	-	-	-
	2007	1	12	11	20	17
	2008	4	17	13	9	24

Allikad EIA 2007, Allikad: 2002: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi', Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitoring

Venekeelse elanikkonna 2005. aastaga võrreldes tugevasti nõrgenenud osalemistunne Eesti riigi elus on seotud usalduse vähenemisega Eesti riigi vastu pärast 2007. aasta aprillikriisi ning teravnenud suhetega Eesti ja Venemaa vahel.

3. Osalus ja usaldus

Oluliseks teguriks, mis suurendab inimeste seotust ja kuuluvustunnet ühiskonnas, on osalus kodanikuühiskonnas ja avalikus elus. Senised uuringud on näidanud ühelt poolt kodanikuühiskonna suhteliselt loidu arengut Eestis üldiselt, tuues samas esile, et mitte-eestlaste osalus mitmesugustes võrgustikes, organisatsioonides ja üritustes on veelgi madalam kui eestlastel. Siiski on viimastel aastatel olnud märgata nii kodanikuaktiivsuse tõusu kui mitmekesiste avalike ürituste rohust, millest osavõtt on haaranud suuri publikuhulki. Kuivõrd on see suutnud kaasa haarata venekeelse elanikkonna erinevaid rühmi? Ülevaate sellest annab alljärgnev tabel 7.

Tabel 7. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate osalusaktiivsus

		Eestlased	EV koda- kondsusega teine rahvus	Kodakond suseta	Vene kodanik	Kõik vastajad
Osalemine kodanikeühendustes	Ei osale	17	10	10	9	15
	Osaleb ühes	47	59	59	70	52
	Osaleb mitmes	36	31	30	21	34
Osalemine organisatsioonide üritustel	Ei ole osalenud	69	77	83	90	73
	Osalenud ühes	22	17	15	8	19
	Osalenud mitmetes	9	7	3	2	8
Osalemine massiüritustel	Ei ole osalenud	22	52	73	73	35
	Osalenud ühel	28	27	12	21	26
	Osalenud mitmetel	50	21	15	7	39

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Selgub, et osavõtt kodanikeühendustest ei ole väga erinev, välja arvatud Venemaa kodanike puhul, kes juba oma keskmisest kõrgema vanuse tõttu, aga ka vähese keeleoskuse ja üldise suurema passiivsuse tõttu on elust rohkem eemale jäänud. Samas osalevad teistest rahvustest inimesed mitmesugustel avalikel üritustel, sh spordi ja kultuuri massiüritustel eestlasest tunduvalt vähem. Ilmselt on siin üheks, kuid kindlasti mitte ainsaks põhjuseks venekeelse info vähesus. Teise olulise tegurina on väiksema üritustest osavõtu taga eestlaste ja venekeelse elanikkonna üldisem sotsiaalsete võrgustike üksteisest eraldatus, vähesed kontaktid väljaspool tarbe- ja töösfääri. Suurim on osavõtt majajärgsetest, mis moodustabki lõviosa nii eestlaste kui mitte-eestlaste kontaktidest kodanikeühendustega. Teistest rahvustest Eesti kodanike osalemisaktiivsus on ainult veidi suurem oma kodakondsuseta rahvuskaaslastest.

Küllalt erinev on eestlaste ja venekeelse elanikkonna hinnang valimistele kui võimalusele end ühiskonnas teostada (vt tabel 8). Riigikogu valimiste puhul oli teistest rahvustest Eesti kodanike valimisaktiivsus nende endi hinnangu kohaselt

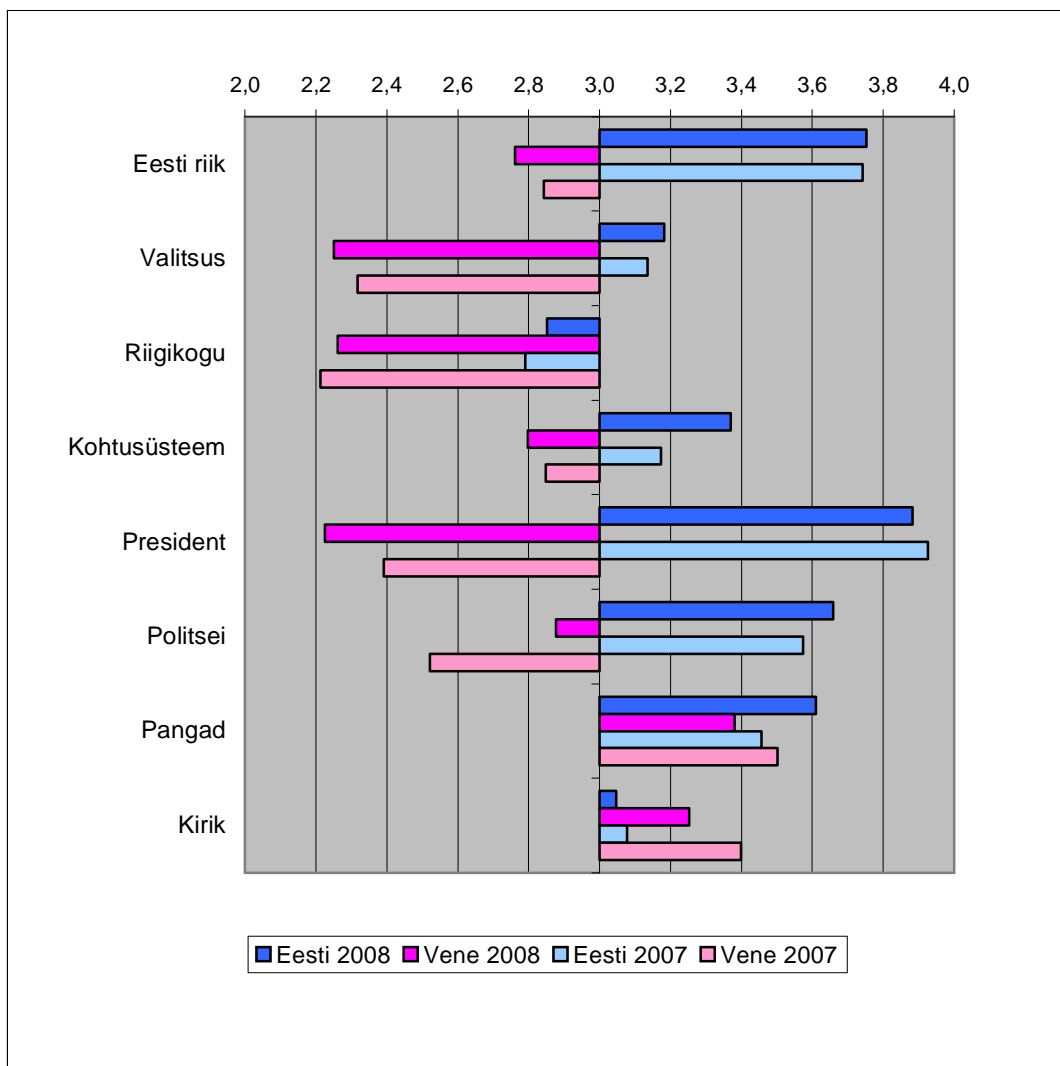
tunduvalt madalam kui eestlastel. Kohalikel valimistel, kus põhimõtteliselt saavad kõik alalised elanikud osaleda, olid mitte-eestlastest kodanikud tunduvalt aktiivsemad kui mittekodanikud. Seejuures on märkimisväärne Venemaa kodanike peaaegu kaks korda suurem valimisaktiivsus kohalikel valimistel, võrreldes nn halli passiga elanikega.

Tabel 8. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate osavõtt valimistest

	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad		
		Eesti kodakondsusega	Kodakondsuseta	Venemaa kodanikud
Osalet 2005. a kohalikel valimistel	65	56	23	41
Osalet 2007. a Riigikogu valimistel	70	58	1	2

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Madal valimisaktiivsus on osalt kindlasti seletatav mitte-eestlaste oluliselt väiksema usaldusega Eesti riigi ja selle institutsioonide vastu, mis on ka Eesti kodakondsusega inimeste seas suhteliselt madal. Üldist usaldust Eesti riigi kui sellise vastu, sõltumata konkreetse valitsuse hindamisest, võib pidada oluliseks poliitilise integratsiooni indikaatoriks. Nimetatud näitajat oleme eraldi usaldusest valitsusasutuste vastu fikseerinud nii 2007. kui 2008. aastal. Nii 2007 juunis kui aasta hiljem väljendas tugevat usaldust Eesti riigi vastu 62% eestlasi ja 23% teisest rahvusest vastajaid, samas kui valitsuse vastu tundis täit usaldust umbes kaks korda väiksem osa nii eestlastest ja kui venekeelsetest vastajatest. Jooniselt 5 on näha erinevused eestlaste ja venekeelsete vastajate usalduses nii riigi, võimuinstitutsioonide kui ka mittepoliitilise võimu kesksete institutsioonide – pankade ja kiriku vastu. Nagu näeme, on eestlaste silmis kõigi võimuinstitutsioonide usaldusväärsus, välja arvatud rahva enda valitud Riigikogu, püsinud skaala positiivsel poolel. Nii eestlaste kui eriti venekeelse elanikkonna jaoks on riik üldiselt ning mittepoliitilised võimukeskused tunduvalt usaldusväärsemad (sealjuures on eestlastega võrreldes tunduvalt suurema usalduskrediidiga kirik) kui erakonnapoliitikaga seotud Riigikogu ja valitsus. Võimuorganitest usaldatakse enam õiguskaitseorganeid (on märkimisväärne, et aasta pärast aprillikriisi on politsei usaldamine venekeelse elanikkonna seas tõusnud) (vt joonis 4).

Allikas: Integratsioonimonitoring 2008

Joonis 4 Eestlaste ja venekeelse elanikkonna usaldus Eesti riigi ning institutsioonide vastu 2007 ja 2008 aastal (keskmised 5-pallisel hinnanguskaalal, 5= usaldan täielikult, 1= üldse ei usalda)

Konkreetsetest institutsioonidest oli mitte-eestlaste usaldus suhteliselt kõrgem omavalitsuste ja ka politsei (!) vastu. Selleks, et võrrelda erinevate rahvarühmade üldist usaldusnivood, loendasime kõigile institutsioonidele antud positiivseid usaldushinnanguid ja koostasime selle alusel koondindeksi. Selle üldistatud näitaja alusel iseloomustab kõige madalam usaldusnivoo kodakondsuseta isikuid, mis ilmekalt tõendab nende sügavat võõrdumust Eesti riigist (vt tabel 9). Samas on tähelepanuväärne, et usaldus Eesti riigi ja valitsevate institutsioonide vastu on teistest rahvustest Eesti kodanikel sama madal kui mittekodanikel ja isegi veidi madalamal Venemaa kodanikest. See esmapilgus paradoksaalsena tunduv olukord võib olla seletatav vanemate inimeste, pensionäride suure osakaaluga Venemaa kodanike hulgas, kelle positiivsem suhtumine Eesti riiki võib olla seotud nende väiksemate ootustega ja samas sotsiaalse turvalisuse suhteliselt rahuldava olukorraga, võrreldes Venemaaga. Teisalt on just teisest rahvusest Eesti kodanike seas pärast 2007 aasta aprillikriisi tekitanud suurt pettumust valitsuse usaldamatu ja tõrjuv suhtumine nende

kaasamise (vt Belobrovstev 2008, Ivanov 2008). Selle usaldamatuse barjääri ületamine on integratsioonipoliitika võtmeküsimus.

Tabel 9. Usaldus riiklike institutsioonide vastu sõltuvalt rahvusest ja kodakondsusest (Eesti riigile ja valitsusinstitutionidele antud usaldushinnangute koondindeksi jaotumine vastajarühmas, %)

Usaldusindeksi väärtus	Teisest rahvusest				Kõik vastajad
	Eestlane	Eesti kodanik	Kodakondsuseta	Vene kodanik	
Väheusaldav (0-1)	18	54	53	48	29
Teataval määral usaldav (2-4)	33	31	35	35	33
Küllatki usaldav (5-7)	31	9	7	10	24
Väga usaldav (8-9)	17	6	4	7	14

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Oluliseks demokraatliku osaluse kanaliks on osalemine mitmesugustes poliitilistes aktsioonides. Eesti elanike suhteline passiivsus teiste Euroopa riikide taustal on senini olnud üheks tõendiks osalusdemokraatia nõrkusest. 2008. aasta monitooringu andmed näitavad, et siin ei ole suurt erinevust eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, kusjuures teatud mitteformaalsete avaliku protesti iseloomuga aktsioonivormide puhul (nagu streigid, piketid ja meeleavaldused, samuti osalemine interneti foorumites) on mitte-eestlaste, sealhulgas mittekodanike osalusvalmidus isegi eestlasest natuke suurem (tabel 10).

Tabel 10. Erineva rahvuse ja kodakondsusega vastajate valmisolek osaleda poliitilistes aktsioonides

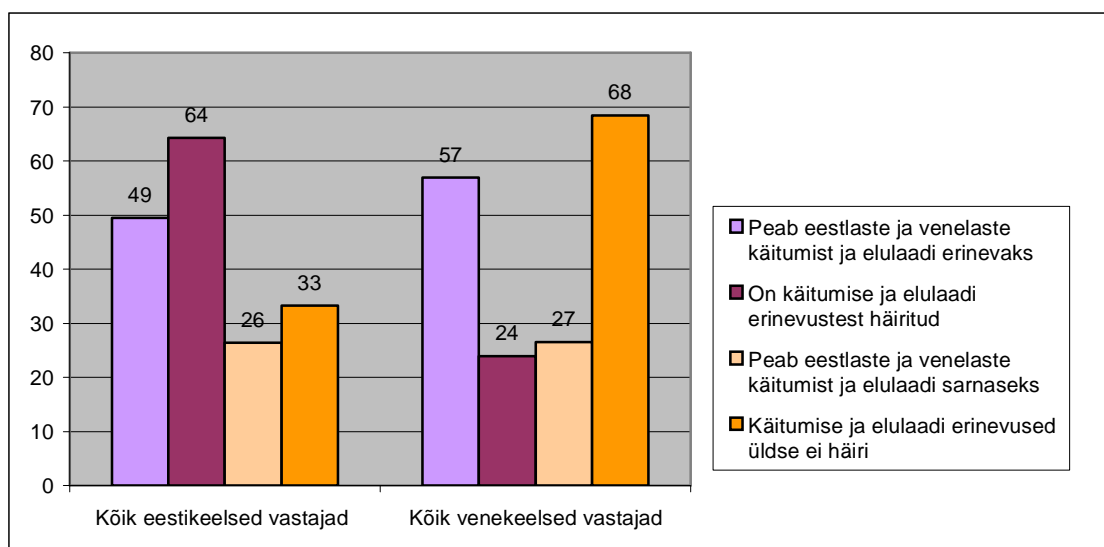
Peab oluliseks...	Eesti-keelsed vastajad	Venekeelsed vastajad		
		Eesti kodanikud	Kodakondsuseta	Venemaa kodanikud
...käia valimas	85	73	60	73
...osaleda streikides	24	28	33	33
...osaleda allkirjade kogumises (andmises) märgukirjadele	45	47	37	43
...osaleda meeleavaldustel (pikettides)	27	34	30	39
...osaleda internetifoorumites ja kirjutada internetikommentaare	19	27	24	20

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Seega on venekeelsete vastajate, sh Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste suurem valmisolek protestiaktsioonidest osa võtta kaudseks tõendiks nende seas levinud sotsiaalse tõrjutuse meeleolu kohta, millest kõnelevad ka Avo Trumm ja Kairi Kasearu, viidates venekeelse elanikkonna seas levinud rahulolematuse põhjustele (Trumm, Kasearu 2008). Seetõttu tekib küsimus, kuidas on venekeelse elanikkonna hoiakutes vastu peegeldunud eestlaste suhtumine nende kaasamise Eesti ühiskondlikke ellu?

4. Eestlaste hoiakud venekeelse elanikkonna kaasamise suhtes

2008. aasta monitooringu tulemused kinnitavad, et teistest rahvustest Eesti elanike, eriti Eesti kodanike seas on küllalt suur hulk neid inimesi, kes on Eesti ühiskonnas tugevalt juurdunud ja kellel on valmisolek ja soov aktiivsemalt osaleda Eesti elus. Samas põrkub see soov psühholoogilisele barjäärile eestlaste ja teiste rahvuste vahel, tekitades pideva rahulolematuse ja ebavõrdsuse tunde isegi neis, kelle objektiivne staatus ja edukus on võrreldavad eestlaste omaga. Senised uuringud on näidanud, et eestlastele on omane suhteliselt suur vastumeelsus teiste kultuuride esindajate sisselaskmise vastu oma elumaailma. Võrreldes küsitluse andmeid eestlaste ja venekeelse elanikkonna vastastikustest kultuurihoiakutest, selgub aga paradoksaalne tõsiasi: eestlased ei taju nii teravana erinevusi, kuid on neist rohkem häiritud, venekeelsed tajuvad küll erinevusi rohkem, kuid on nendest vähem häiritud. Kultuurilisi erinevusi aktsepteerib kaks kolmandikku venekeelsest elanikkonnast ja vaid kolmandik eestlastest (vt joonis 5).

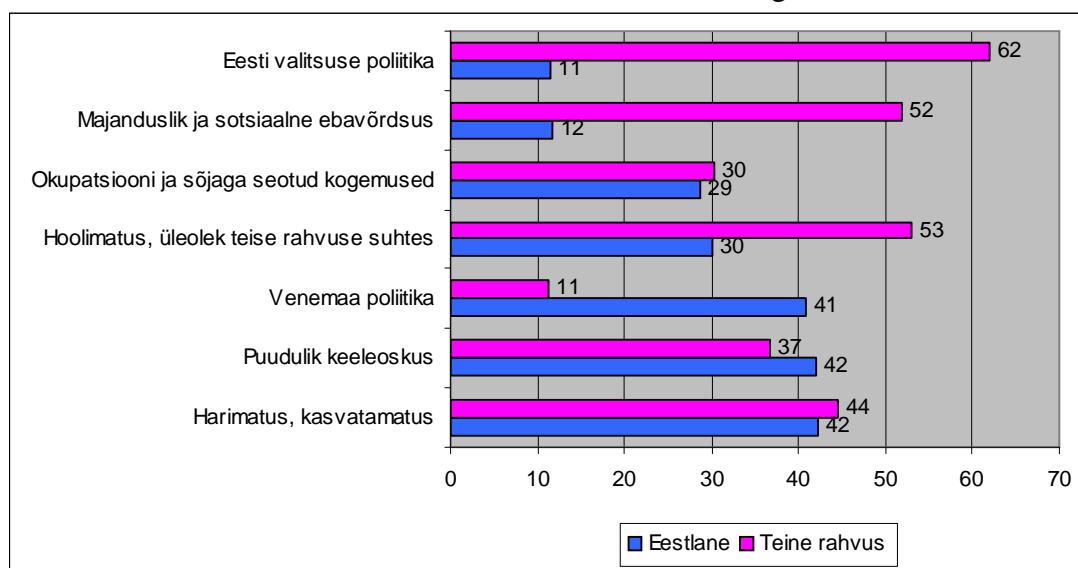
Allikas Integratsioonimonitooring 2008

Joonis 5. Eestlaste ja venekeelsete vastajate suhtumine teineteise kultuurilistesse erinevustesse

Võrreldes 2008. aasta integratsioonimonitooringu andmete alusel eestlaste ja venekeelsete vastajate nägemust sellest, mis häirib suhteid rahvuste vahel, kujuneb pilt üsna kontrastseks (vt joonis 8). Eestlaste seas domineerivas hoiakus on kaks dominant: rahvusriiklik ja kultuuriline. Esimest kujundab eeskätt Venemaa poliitika tajumine ähvardava ja vaenulikuna. Teine dominant on kultuuriline, seotud põhiliselt eesti keele oskusega ja käitumiskultuuriga. Jüri Kruusvalli andmetel on häiritus venelaste madala keeleoskuse ja 'teistsuguse käitumise' pärast aastaid püsinud muutumatu suurusena (vt Kruusvall 1998, 2000, 2002). Ka kodakondsusteema seostub eestlaste poolt vaadatuna eeskätt allumisega kehtestatud reeglitele, st jällegi esmajoones keeleoskusega.

Riigikeel on selles käsitluses institutsioon, esiplaanil on normatiivne, mitte kommunikatiivne eesti keele õppimise ja kasutamise käsitlus. Venekeelsete vastajate jaoks, kellest enamus soostub keeleoskuse ja kasvatuselise rolliga rahvussuhetes, tõusevad esiplaanile hoopis teised aspektid: sotsiaalmajanduslike võimaluste ebavõrdsus, eestlaste 'hoolimatus ja üleolek' ning Eesti valitsuse poliitika (vt joonis 6). Mis puutub okupatsiooni ja sõjaga seotud tõlgenduskonfliktile, mis tõusis eriti teravalt esile nn pronkssõdurikriisis (vt Petersoo ja Tamm 2008) ning püsis pikka aega avaliku debatis keskmis, siis seda seavad väga häirivate konfliktitegurite hulka võrdsel määral vaid kolmandik nii eestlastest kui venekeelsetest vastajatest. Samas ei taju venekeelsed vastajad Venemaa riikliku poliitika mõju eestlaste hoiakutele, nii nagu ka eestlased ei taju sotsiaalmajanduslikku ebavõrdsust või Eesti valitsuse tegevust kriitilise tegurina rahvussuhete seisukohalt. Asümmeetria, mis iseloomustab eestlaste ja mitte-eestlaste arusaamasid, raskendab vastastikust mõistmist. Eestlasel on raske kujutleda Eestit siin elavate eestlaste kodumaana ja adekvaatselt tajuda nende vaadet Eesti ühiskonnale nii nendes punktides, kus see on eestlastele üsna sarnane (näiteks majanduse arengu ja turumajanduslike reformide hindamises) kui ka seal, kus see on tõepoolest väga erinev.

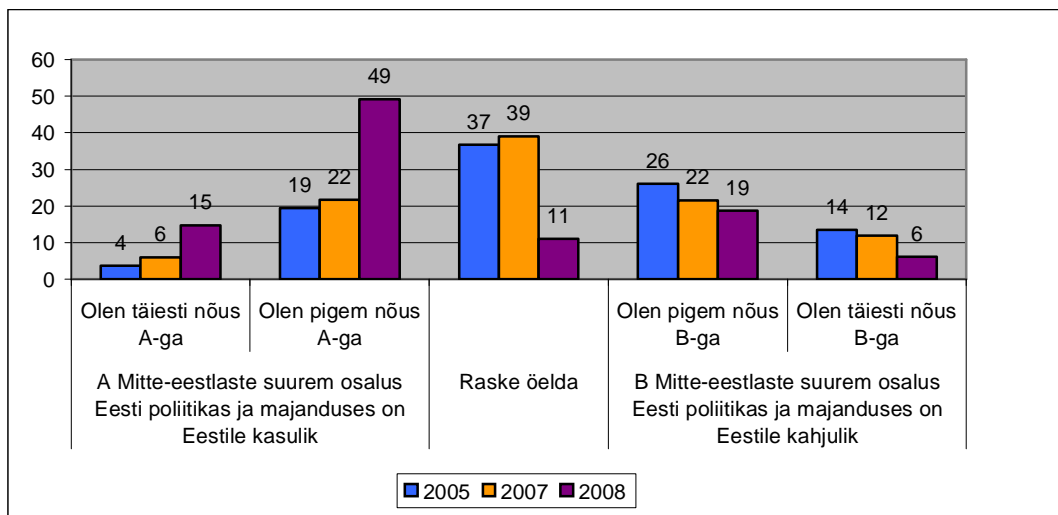
Eestlaste ja venekeelse elanikkonna elumaailmade erinevus, erinevad kujutlused asjade seostest, vastastikustest suhetest ja ühiskondlikest protsessidest muutuvad eriti ohtlikuks kriisiolukorras, raskendades üksteise positsioonidest aru saamist ning konfliktide demokraatlikku lahendamist võimaldavat dialoogi.

Allikas Integratsioonimonitoring 2008

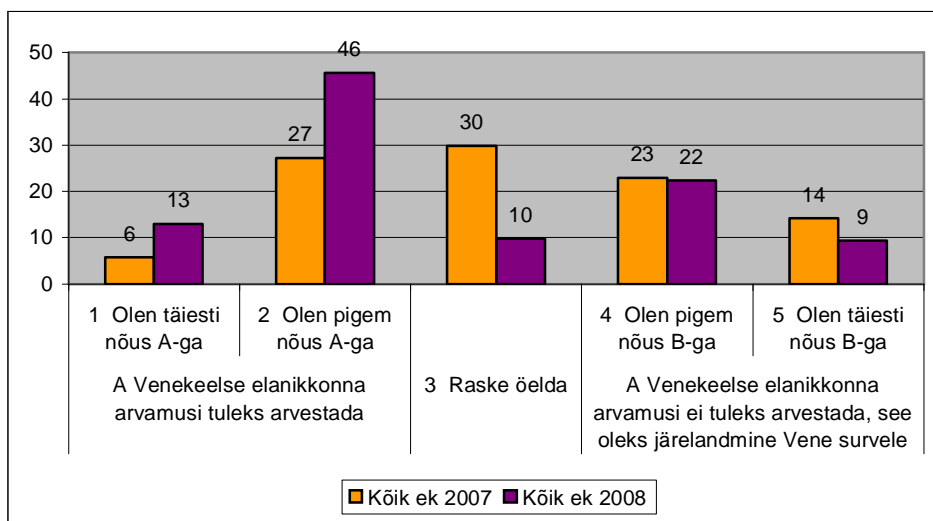
Joonis 6. Mis häirib rahvuste suhteid Eestis? (vastuste 'häirib väga' % eestlaste ja teistest rahvustest vastajate seas)

Eesti senine vähemuspoliitika ongi olnud ambivalentne: retoorikas rõhutanud integratsiooni kui kahepoolset protsessi, praktikas jätkanud küllaltki tõrjuvat lähenemist seal, kus tegemist on võimu jagamise probleemidega, eri rahvusest kodanike võrdsuse tunnustamisega Eesti riiki puutuvates asjades. Teisest rahvusest kodanike suhtes ilmneb avalikust elust eemaletõrjumise tendents (vt Lauristin & Kallas 2008). 2008 aasta integratsioonimonitoringu andmed viitavad sellele tendentsi vähenemisele: võrreldes vahetult pärast 2007. aasta aprillikriisi toimunud küsitluse tulemustega näeme, nagu oleks toimunud lausa hüppeline tõus eestlaste valmisolekus kaasata teistest rahvustest inimesi Eesti majandusse ja ühiskondlikku ellu ning senisest rohkem arvestada venekeelse elanikkonna arvamusi (vt joonised 7 ja 8).

Allikad: 2005: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi', Rahvastikuminiistri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsiooni monitooring

Joonis 7. Eestlaste suhtumise muutus mitte-eestlaste kaasamise Eesti poliitikas ja majandusel

Allikad: 2005: 'TÜ küsitlus 'Mina, maailm, meedia'; 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi', Rahvastikuminiistri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsiooni monitooring

Joonis 8. Eestlaste suhtumise muutus venekeelse elanikkonna arvamuse arvestamise vajadusse

Ent toodud andmetest on näha, et muutus positiivsete hoiakute suunas on 2008. aasta küsitluse puhul toimunud eeskätt 2007. aastal rohkearvulise kõhklejate rühma vähenemise arvel, mis võiks osutada seisukohtade selginemisele eestikeelses meedias ja kultuuriavalikkuses intensiivselt toimunud diskussiooni mõjul, aga ka olla veidi muutunud küsitlusmetoodika peegeldus (nimelt oli 2007. aasta küsimustikus variant 'raske öelda' esitatud nõ keskmise positsioonina negatiivse ja positiivse hinnangu

vahel, 2008. aastal aga ole see variant tõstetud skaalast väljapoole). Samas aga on tõrjuv hoiak teistest rahvustest kodanike proportsionaalse esindatuse suhtes riigivõimu organites ja majanduse juhtimises endiselt tugev (vt tabel 11), püsesid aastaid muutumatuna (vrd Integratsioonimonitooringud 2002 ja 2005)

Tabel 11. Kui suur võiks olla mitte-eestlaste osa järgmistes institutsioonides, arvestades et üks viiendik Eesti kodanikest on teistest rahvustest?

	Riigikogus		Valitsuses		Riigiametnike hulgas		Riigiettevõtete nõukogudes	
	EK eestlane	EK teine rahvus	EK eestlane	EK teine rahvus	EK eestlane	EK teine rahvus	EK eestlane	EK teine rahvus
Ei pea sõltuma mitte-eestlaste osakaalust	24	25	23	28	27	31	27	36
Viiendik kuni kolmandik (20-33%)	10	59	6	57	12	52	10	48
10% või veelgi vähem	34	4	27	3	29	2	25	1
Ei peaks üldse olema	18	0	30	0	16	0	18	1
Raske öelda	14	12	14	12	16	14	19	14

Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

Need andmed annavad taas kinnitust, et Eesti kodakondsuse saamine ei vähenda mitte-eestlaste ette kõrguvat barjääri avalikus teenistuses edasijõudmiseks. Just see on meie arvates üks põhilisi põhjuseid Eesti kodakondsuse väärtuse langemisele, mida ei saa korvata teavituskampaaniad, vaid ainult avaliku sektori personalitöö praktika muutmine vastavaks integratsiooni eesmärkidele. Nagu allpool näeme, on tegeliku sotsiaalmajandusliku võrdsuse ja ühiskonna elus võrdväärse osalemise saavutamine nende eesmärkide seas venekeelsete vastajate kõigis rühmades jätkuvalt esikohal.

5. Ootused integratsioonipoliitikale ja tendentsid lõimumisprotsessis.

Integratsioonimonitooringus selgitasime ka lõimumispoliitikale suunatud ootusi eestlaste ning venekeelse elanikkonna erinevate kategooriate seas. Allpool on esitatud integratsiooni eesmärkide väga oluliseks pidanute osakaal eestlaste, teistest rahvustest Eesti kodanike ja mittekodanike seas (tabel 12). Integratsioonieesmärkide järjestus tabelis vastab eestlaste nägemusele lõimumise soovitud tulemustest. Teises tulbas on antud samade eesmärkide koht venekeelsete vastajate pingereas. Tabelit analüüsisid näeme tendentsi, mis on ilmnunud ka aasta tagasi tehtud uuringutes seoses uue integratsioonistrateegia ettevalmistustega: eestlaste jaoks on traditsiooniliselt esiplaanil keele ja kodakondsusega seotud aspektid, venekeelsele elanikkonnale aga on kõige olulisema tähtsusega sotsiaalmajanduslike võimaluste võrdsus, võrdne kohtlemine ja sallivus. Seejuures on mõlema rahvuse pingeridade eesotsas olevad eesmärgid teise poole silmis suhteliselt kõrvalised, mis muudab kummagi poole lõimumispoliitika eesmärkide saavutamise ilma teise poole seisukohti

arvestamata ja kompromisse otsimata väheviljakaks. Põhjust, miks eestlaste jaoks kõige olulisemate eesmärkide saavutamisele suunatud riigi jõupingutused ei ole seni täit vilja kandnud, võib leida seletust ka teise poole prioriteetide väheses arvestamises. Heaks näiteks on siin võrdse kohtlemise seaduse käekäik, venekeelse elanikkonna informatsioonivajaduste rahuldatus ning jätkuvalt tõrjuv või ükskõikne suhtumine teistest rahvustest kaaskodanikesse, ehkki eeskju efektiivsete kaasamise meetmete rakendamise kohta pakuvad mitmed teised Euroopa Liidu liikmesriigid, nagu Inglismaa, Taani või Rootsi.

Tabel 12. Integratsiooni eesmärke väga oluliseks hinnanute osakaal vastajarühmades (%)

Koht ek pingereas	Koht vk pingereas	INTEGRATSIOONI EESMÄRGID	Integratsiooni eesmärke väga oluliseks pidanute %				
			Eestlased	Vene keelsed vastajad			
				Eesti Kokku	Kodakond suseta	Vene kodanik	
1	9	Eesti keele omandamine venekeelse elanikkonna poolt	57	20	25	18	14
2	10	Venekeelse gümnaasiumi üleviimine osalisele eesti keelsele õppele	33	9	9	10	9
3	7	Kodakondsuseta isikute arvu vähenemine	31	37	37	47	29
4	3	Sallivuse, teiste kultuuride mõistmise suurendamine	26	57	53	61	63
5	1	Erinevast rahvustest inimeste võrdse kohtlemise põhimõtete järgmine	25	58	58	65	57
6	4	Eesti- ja venekeelse inforuumi eraldatus vähendamine	21	49	49	51	51
7	8	Eestlaste ja mitte-eestlaste igapäevase suhtluse ja kontaktide tihendamise	20	28	31	27	28
8	6	Vähemuste kultuuritegevuse, hariduse ja identiteedi toetamine	17	42	39	50	36
9	2	Mitte-eestlaste ja eestlaste sotsiaalsete ja majanduslike võimaluste, heaolutaseme võrdsus	13	57	51	66	61
10	5	Mitte-eestlaste esindatus ja osalemine avalikus elus ja riigivalitsemises	6	48	44	55	50

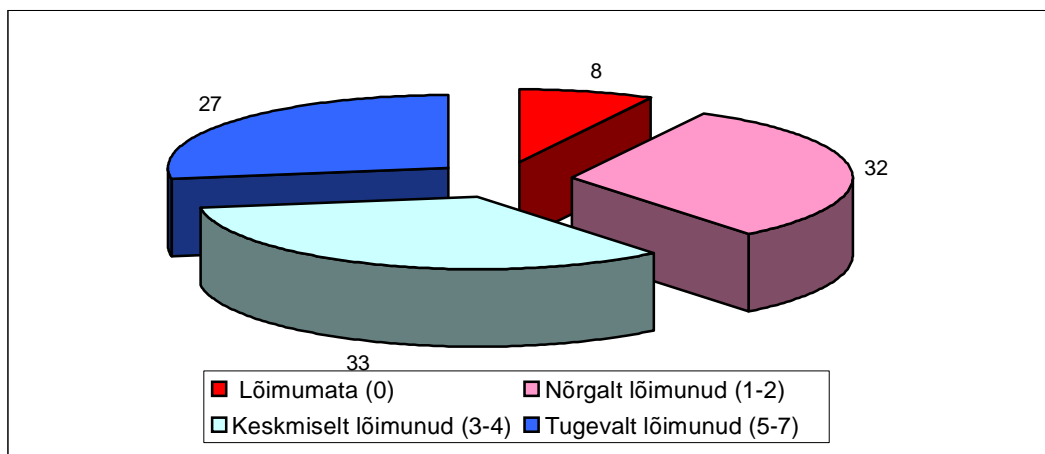
Allikas: Integratsioonimonitooring 2008

On tähelepanuväärne, et just sallivuse ja võrdse kohtlemise suurendamisest on venekeelsetest vastajatest kõige enam huvitatud kodakondsuseta isikud, kelle seas on samal ajal Eesti kodakondsuse saamist oluliseks eesmärgiks pidajate hulk kõige suurem. Nagu eespool märkisime, räägivad uuringutulemused selgesti sellest, et Venemaa kodakondsuse populaarsuse kasv ning Eesti kodakondsuse taotlemise samaaegne vähenemine on seotud hoopis tõsisemate usalduse ja kaasamisprobleemide lahendamise ja kui seda on pelk teavitustöö kodakondsuse saamise tingimuste kohta (ehkki seda on samuti vaja).

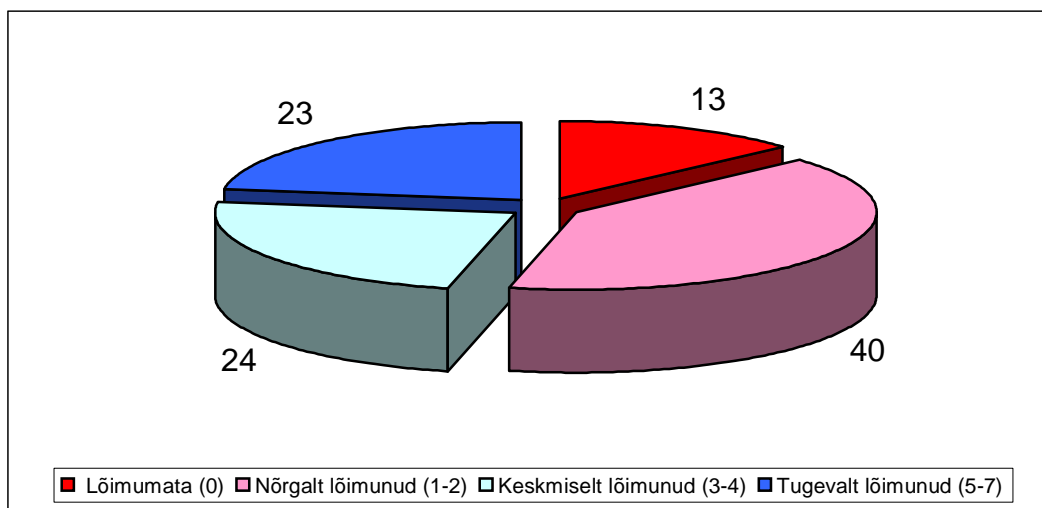
Uurimused kõnelevad selget keelt sellest, et kodakondsus on vaid jäämäe tipp, mille põhja moodustab inimeste seotus antud maa ja ühiskonnaga selle erinevates

avaldustes: emotsionaalsetes, sotsiaalsetes, kultuurilistes, majanduslikes ja poliitilistes. Nagu Eesti olusid hästi tundvad rahvusvahelise mainega sotsiaalteadlased on juba varem täheldanud, on venekeelse elanikkonna suhteliselt sujuv ja rahumeelne kohanemine uutes ühiskondlikes oludes toimunud pigem venekeelse kogukonna sisemise eneseregulatsiooni tulemusel, selekteerides välja 'siirdeühiskonna võitjaid', kelle jaoks on määrav olnud Eesti edukas integreerumine Läänemaailmaga ja soodne majanduslik keskkond, eriti idanaabriga võrreldes. Eesti kodakondsust on harjutud pidama individuaalse eduka 'läänestumise' märgiks. Eduka toimetulekustrateegia osana, sotsiaalse kapitali suurendamisena on lõimumine ja kodakondsus selle vormilise tunnuseks olnud toetatud ka venekeelses suhtluskeskkonnas ja perevõrgustikes (vt Laitin 1998, Vihalemm & Masso 2002). Paraku on pärast 2007. aasta aprillikriisi olukord hakanud mitmete tegurite kokkusattumise tõttu muutuma (vt Ehala 2008, Petersoo & Tamm 2008).

Võrreldes 2007 aastal tehtud analüüsi venekeelse elanikkonna jaotumisest lõimumisastme alusel (Lauristin 2008) 2008 aasta monitooringu tulemustega, peame tõdema, et ehkki lõimumise aluspõhja moodustanud kodakondsuse, keeleoskuse ja materiaalse edukuse seos on püsinud samana, on ülalkirjeldatud negatiivsed tendentsid: usalduse vähenemine suhetes riigiga, tõrjutuse ja võõrdumuse süvenemine toonud kaasa nähtava tagasimineku ka venekeelse elanikkonna lõimumisastmes: suurenenud on mittelõimunute osakaal, vähenenud tugevasti lõimunute osa (vt joonised 9 ja 10). Selle tendentsi tagapõhi on näha tabelis 13.

Joonis 9. Venekeelse elanikkonna jaotumine lõimumisastme indeksi väärtuse alusel 2007

Allikad: 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”,
Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitoring

Joonis 10.Venekeelse elanikkonna jaotumine lõimumisastme indeksi alusel 2008

Tabel 13 Lõimumisindeksi sisendtunnuste muutumine 2007-2008

		Venekeelsed vastajad	
		2007	2008
Suhtumine muutustesse	Muutused rõõmustavad	27	29
	Raske öelda	36	14
	Muutused kurvastavad	37	57
Usaldus ja kuuluvus Eesti riigi ja rahva suhtes	Ei usalda Eesti riiki	35	39
	Usaldab Eesti riiki (3-5)	65	61
	Tunneb end kuuluvana Eesti rahva hulka	68	52
Suhtlemine eestlastega	Oskab hästi eesti keelt	39	32
	Palju kontakte teisest rahvusest inimestega	61	43
	Suhtluskeeleks kasutab eesti keelt	58	65
	Suhtluskeeleks kasutab vene keelt	42	35
Kodakondsus	Eesti kodanik	51	53
	Vene vm riigi kodanik	26	25
	Kodakondsuseta	23	23
Venekeelsete vastajate jaotumine lõimumisindeksi alusel		2007	2008
	Lõimumata (0)	8	13
	Nõrgalt lõimunud (1-2)	32	40
	Keskmiselt lõimunud (3-4)	33	24
	Tugevalt lõimunud (5-7)	27	23

Allikad: 2007: Rahvussuhted & integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi”,
Rahvastikuministri büroo /Saar-Poll; 2008: Integratsioonimonitoring

Võrreldes 2007. aastaga on lõimumise strukturne pilt püsinud sama nii kodakondsuse, majandusliku olukorra kui keeleoskuse näitajate osas. Samas on halvenenud mitmed subjektiivsed näitajad: on vähenenud kontaktide arv eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, samuti on vähenenud eesti keele kasutamine vastastikusel

suhtlemisel. On langenud nende venekeelsete vastajate osakaal, kes tunnevad end osana Eesti rahvast. Nii eestlaste kui mitte-eestlaste seas on peaaegu samal määral suurenenud nende osa, keda kurvastavad Eesti ühiskonnas toimuvad muutused, seejuures on suurenenud erinevus venekeelse elanikkonna sees kodanike ja mittekodanike hinnangutes. Samas on eestlaste seas suurenenud üldine valmisolek teiste rahvuste kaasamiseks, ehkki see ei väljendu konkreetsetes situatsioonide hinnangutes, mis käsitlevad teiste rahvustega kõrgete riiklike ametikohtade jagamise soovi.

6. Kokkuvõtteks

Monitooringu tulemustest järeldub, et venekeelse elanikkonna jagunemine Eesti kodanikeks, kodakondsuseta isikuteks ja Venemaa (ning muude riikide) kodanikeks ei ole formaalne ega juhuslik, vaid peegeldab erinevat kohanemisastet ja erinevaid toimetulekustrateegiaid Eesti ühiskonnas valitsevate normide, piirangute ja võimaluste suhtes. Järgnevas tabelis (vt tabel 14) püüame visandada venekeelse elanikkonna kolme kategooriat, Eesti kodanikke, Venemaa kodanikke ja kodakondsuseta isikuid eristavad jooned¹.

Tabel 14. Kodanike ja mittekodanike rühmade iseloomustus

	Venekeelse elanikkonna kategooria		
	Eesti kodanikud	Venemaa kodanikud	Kodakondsuseta alalised elanikud
Arvukus ja osakaal Eesti elanikkonnas	Ca 220 000, 16,2%	92 600, 6,8% (rahvastikuregistri andmed 02.10.2008)	108 383, 7,9% (rahvastikuregistri andmed 02.10.2008)
Osakaal venekeelse elanikkonna hulgas	50%	25,5%	24,5%
Demograafiline eripära	Keskmisest nooremad, rohkem kõrgharidusega või õppureid, tallinlased või muude Eesti linnade elanikud, vähem Ida-Virust	Keskmisest vanemad, Ida-Virumaa elanikud, madalama või keskharidusega	Keskealised või vanemad, keskharidusega
Sotsiaalmajanduslik olukord	Hea	Rahuldav, osalt väga hea	Halb
Keeleoskus ja kontaktid	Hea	Puudub	Halb

¹ Neljanda kategooria moodustavad need mitte-eestlased, kellel on mõne teise maa kodakondsus, mis pole ei Eesti ega Venemaa. Neid on Eesti elanikkonnas ca 2%. Selle rühma jaoks on iseloomulik hoopis suurem aktiivsus ja huvitatus Eesti elus osalemises, tema Eestit puudutavad hoiakud on reeglina positiivsemad kui Venemaa kodanikel või kodakondsuseta isikutel. Kuid kuna see rühm oli meie valimis esindatud üsna väiksearvuliselt, ei ole võimalik teda statistiliselt iseloomustada.

eestlastega			
Sotsiaalne staatus ja enesehinnang	Kõrge või keskmine	Madal või kõrge	Madal
Seotus Eesti riigiga	Valdavalt tugev	Nõrk või puudub	Nõrk
Ühiskondlik hoiak	Positiivne, kriitiline, pettunud	Neutraalne, umbusklik või eitav ja agressiivne	Negatiivne, umbusklik
Suhe Venemaaga	Tugev, teadlik, kohati kriitiline	Tugevalt samastuv, toetav, aktiivne	Tugevalt samastuv, tarbijalik, passiivne
Aktiivsus	Suur, rahuldamata	Valdav passiivne osa vs aktiivne noorem ja ettevõtlikum osa	Passiivne, võõrdunud
Informeeritus Eestist	Hea, jälgib suhteliselt aktiivselt nii Vene kui Eesti meediat	Väike, Venemaa meediale toetuv, aga ka eesti venekeelset pressi kasutav või hea, aga negatiivselt valikuline	Väga väike, Venemaa TV-st ja kohalikest kuulujuttudest kujundatud
Ootused Eesti avalikkusele ja riigile	Kaasamine Eesti asjadesse, tunnustamine dialoogipartnerina	Venemaa mõjule allumine, sh teise riigikeele ja topeltkodakondsuse saavutamine	Vastutulek, abi, 'inimlik suhtumine', loobumine liiga kõrgetest nõudmistest

Eesti kodanike ja mittekodanike erinevused viitavad viitavad esimeste suuremale aktiivsusele ja paremale kohanemisvõimele, ning on oma laadilt seotud nii isiksuslike ressurside kui sotsiaalsete teguritega. See tähendab, et Eesti kodakondsuspoliitika on toiminud teatavas mõttes 'loomuliku valiku' võimendajana, andes veelgi rohkem võimalusi võimekamatele ning pärssides nende võimalusi, kes pole ka loomult eriti läbilöögijõulised. On ju Eesti kodakondsusreeglistik üles ehitatud sama liberaalse turumajandusliku loogika järgi nagu kogu meie taasiseseisvumisjärgne elukorraldus, mis on süstemaatiliselt soosinud paremini kohanevaid, eluvõitluses tublimaid ja 'karistanud' nõrgemaid, vanemaid, arglikumaid ja passiivsemaid. Muidugi on siin erandeid: üldiselt passiivses ja vanemaealise Venemaa kodanike rühmas seas eristub näiteks küllalt suur ja aktiivne seltskond edukalt turumajandusega kohanenud ettevõtlikke inimesi, kes oma ettevõtlikkuse on ilmselt rakendanud pigem teisel pool idapiiri, kus Vene pass garanteerib neile liikumisvabaduse ja võimaluse vabalt äri ajada olemata Venemaal 'kahtlane välismaalane'.

Oma ühiskondlikelt hoiakutelt ja aktiivsusest moodustavad *mitte-eestlastest Eesti kodanikud* omalaadse 'vaheühma' eestlaste ja mittekodanikest või ka Vene kodanikest venekeelse elanikkonna osa vahel: olles oma rahvuskaaslaste seas keskmisest jõukamad ja ettevõtlikumad, iseloomustab neid suurem enesekindlus, positiivsem hoiak Eesti arengute suhtes, nad jälgivad rohkem eestikeelset meediat ning on suurema Lääne orientatsiooniga, nad oskavad rohkem keeli, ka on nende osalus Eesti ühiskonna elus ja poliitikas kõige aktiivsem mitte-eestlaste seas. Samas kinnitab monitooringu andmete analüüs, et vaatamata objektiivsele edumaale ja suurematele ressursidele, jagavad Eesti kodakondsusega mitte-eestlased paljuski oma rahvuskaaslaste negatiivseid emotsioone ja pettumusi, sealhulgas usaldamatust ja

võõrdumustunnet. Sarnased on ka nende hariduslikud hoiakud ning samavõrra kriitiline suhtumine eestlaste ja venekeelsete elanike/kodanike võrdsete võimaluste olemasollu poliitikas ja majanduses. See viitab Eesti venekeelse elanikkonna seas oma rahvusaaslaste maailmapilti jagava kuid samas Eesti ühiskonnas hästi kohanenud ja tegusa eliidi väljakujunemisele, kelle vähene ja ühekülgne esindatus Eesti avalikus elus on kujunemas järjest teravamaks probleemiks. Eesti kodakondsust omavate haritud mitte-eestlaste tugevnev positsioon tööturul ning kõrge enesehinnang suurendab nende õigustatud ootust rohkem kaasa rääkida ka Eesti ühiskonnas. Selle ootuse rahuldamata jäämine kobestab omakorda protesti-identiteedi toitepinnast.

Venemaa kodanike seas domineerivad pensionärid, kes on passiivsed, vähenõudlikud ja suhteliselt lojaalselt Eesti suhtes meelestatud, olles rahul neile alaliste elanikena osaks saavate sotsiaalsete hüvedega. Teisalt kulub sellesse kategooriasse tugeva Venemaa orientatsiooniga ettevõtlik, küllalt kõrge enesehinnangu ning aktiivsusega rühm. Avalikkuseni jõudnud teated Venemaa kodakondsuse suurenevast populaarsusest venekeelsete noorte seas näivad kõnelevat just selle rühma mõjukuse suurenemisest venekeelses elanikkonnas pärast aprillikriisi levinud protestiidentiteedi realiseerijana. Oleks naiivne uskuda, et seda mõju saab neutraliseerida ainult parema teavitamisega Eesti kodakondsuse saamise võimalustest. Küsimus on siin muus. Kumb kodakondsus, kas Eesti või Venemaa oma pakub oma kandjatele suuremaid eneseteostuse võimalusi, suuremat sotsiaalse ja sümboolse kapitali juurdekasvu? Kui Venemaa propaganda seab eesmärgiks just Eesti kodakondsusega seonduva sümboolse kapitali hävitamist, on Eesti integratsioonipoliitika seni suutnud liiga vähe ära teha, panustamaks sellesse, et Eesti kodakondsuse omamisega kaasneks sotsiaalse ja sümboolse kapitali tuntav suurenemine suurema usalduse, paremate karjääri- ja osalusvõimaluste, avaliku tunnustuse ja juhtimisotsustesse kaasamise näol.

Võrreldes kolme venekeelsete elanike rühma omavahel, näeme kõige enam passiivsust ja võõrdumust *kodakondsuseta inimeste* seas, keda iseloomustab madal enesehinnang, heitumus ja kibestumus. See olukord võib olla tingitud nii isiklike ressursside vähesusest kui ka psühholoogilisest kohanematuses turumajanduslikus ühiskonnas ja Eestis kui rahvusriigis kehtivatele arusaamadele ja reeglitele.

Väärrib tähelepanu, et mõlemas mittekodanike rühmas on teatud kiht inimesi, kes ei ole eristatavad kodanikest oma hoiakute, keeleoskuse või muude ressursside poolest, vaid on ilmselt otsustanud halli või punase passi kasuks ainult praktilistel kaalutlustel, pidades end sama ajal Eestiga tugevasti seotuks. Just neid tuleks kõigepealt julgustada tegema oma valik siiski Eesti kodakondsuse kasuks.

Kirjandus

- Belobrovtsev, V. (2008). Kuidas me kaotasime integratsiooni. *Vikerkaar*, 4-5.
- Ehala, M. (2008). Eestikeelse põlisvähemuse sünd. *Vikerkaar*, 4-5.
- Ivanov, S. (2008). Viienda kolonni ehitamine. *Eesti Päevaleht*, 04.11.
- Kruusvall, J. (1998). Usaldus ja usaldamatus rahvussuhetes. Rmt: Heidmets, M. (toim), *Vene küsimus ja Eesti valikud*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Kruusvall, J. (2000). Mõistes integratsiooni(?) Rmt: Lauristin, M. & Vetik, R. (toim), *Integratsioon Eesti ühiskonnas: Monitooring 2000*. Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni sihtasutus.

- Kruusvall, J. (2002). Social Perception and Individual Resources of the Integration Process. In Lauristin, M. & Heidmets, M. (2002), *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Laitin, D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Population in the New Abroad*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Lauristin, M. (2008). Eesti ühiskonna valmisolek integratsiooniks. Rmt: Heidmets, M. (toim), *Eesti inimarengu aruanne 2007*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Lauristin, M. & Kallas, K. (2008). Mitte-eestlaste osalemine Eesti ühiskondlikus elus ja poliitikas. Rmt: Heidmets, M. (toim), *Eesti inimarengu aruanne 2007*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Petersoo, P. & Tamm, M. (2008). *Monumentaalne konflikt: mälu, poliitika ja identiteet tänapäeva Eestis*. Tallinn: Varrak.
- Vihalemm, T. & Masso, A. (2002). Patterns of Self-Identification among the Younger Generation of Estonian Russians. Lauristin, M. & Heidmets, M. (2002), *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu: Tartu University Press.